

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ИQTISODIY TAHLILNING BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNING KASBIY FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI

Xursanov Sherzod Ulaboyevich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

xursanovsherzod2928@gmail.com

Annotatsiya: Malumki, texnologiyalar rivojlanib borayotgan davrda iqtisodiy tahlil tufayli ishlab chiqarishni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish va moddiy manfaatdorlik darajasining yaxshilanish imkoniyatlari aniqlanadi. Bularni faoliyatga o‘z vaqtida jalb etish nafaqat korxonada iqtisodiyotini, balki milliy iqtisodiyotning ham mustahkamlanishiga va aholi farovonligining oshishiga olib keladi. Bu fikr va g‘oyalarni talabalar ongiga singdirish mavzuning tarbiyaviy o‘quv maqsadi bo‘lib hisoblanadi. Tahlilning mazmun-mohiyatini va ahamiyatini yanada samarali yetkazish uchun unda qo‘llaniladigan an‘anaviy usullarni takomillashtirish zarur. Shu sababli ushbu maqolada iqtisodiy tahlilning bo‘lajak mutaxassislarining kasbiy faoliyatidagi ahamiyati haqida so‘z yuritamiz.

Kalit so‘zlar: Tahlil, iqtisodiy tahlil, obyektiv va subyektiv omillar, tahlilning metodi.

Аннотация: Известно, что в период развития технологий благодаря экономическому анализу выявляются возможности развития производства, повышения его эффективности и повышения уровня материальной заинтересованности. Своевременное привлечение их к деятельности приводит не только к укреплению экономики предприятия, но и экономики страны, повышению благосостояния населения. Внедрение этих мыслей и идей в сознание учащихся считается образовательной целью предмета. Необходимо совершенствовать используемые в нем традиционные методы, чтобы более эффективно передавать содержание и важность анализа. Поэтому в этой статье мы поговорим о значении экономического анализа в профессиональной деятельности будущих специалистов.

Ключевые слова: Анализ, экономический анализ, объективные и субъективные факторы, метод анализа.

Kishilik jamiyatining paydo bo‘lishi bilan uning a‘zolarining ongi o‘sib, rivojlanib, taraqqiy etib borgan, oqibatda uning barcha tomonlarida sodir bo‘lgan va

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

bo'layotgan hodisa va jarayonlar hamda ularning natijalarini kuzatish va o'rganish asosida borliq to'g'risida turli fikrlar va qarashlar yuzaga kelgan va rivojlana boshlagan. Bular esa, o'z navbatida, ishlab chiqarish jarayonining kengayishi va uning natijalarini o'sishiga hamda ular bo'yicha hisob ishlarini olib borishga sabab bo'lgan. Xullas, bu fikr va qarashlarning shakllanishi hamda rivojlanib borishi turli yo'nalishdagi fanlarning paydo bo'lishiga olib kelgan. Iqtisodiy tahlil «Buxgalteriya hisobi» va «Statistika» fanlari negizida yuzaga kelgan.

XV-XVII asrlarda ishlab chiqarish jamiyatning barcha sohalarida keng ko'lamda rivojlana boshlagan. Bu esa o'z navbatida hisob ishlarini ham yuritishni taqozo etgan, ya'ni ishlab chiqarish uchun talab qilinadigan moddiy va mehnat resurslari sarfini hamda uning natijalarini qayd qilish uchun hisob ishini olib borishga ehtiyoj tug'ilgan, natijada hisob-kitob ishlari yuritila boshlagan. Ishlab chiqarishning yanada rivojlanib kengayib va taraqqiy etib borishi mavjud imkoniyatlarni aniqlab, xo'jalik faoliyatiga jalb etishni talab qilgan. Ammo ushbu muammoni hal qilishda hisob ma'lumotlari yetarli bo'lmay qolgan. Bu esa obyektiv holatda tahlilning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Joriy, tezkor va istiqbolli tahlil usullarini iqtisodiy jarayonlarni o'rganishda qo'llashga, korxonalar faoliyatidagi jarayonlarni axborot manbalaridan foydalanib, to'g'ri ta'riflashga, moddiy, mehnat va moliyaviy resurslardan foydalanganlik darajasiga obyektiv baho bera olishligiga, mahsulotlarni sotishdan, asosiy va umum xo'jalik faoliyatidan ko'rilgan moliyaviy natijalarni to'g'ri aniqlay bilishga, xo'jalikning moliyaviy barqarorligi va to'lovga qodirligi holatini o'rganib, raqobatga barboshli bo'lishlik uchun amalga oshiriladigan tadbirlarni ishlab chiqarishga, xo'jalikning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar berishga va nazoratni usullarini qo'llashga o'rgata bilishligi bilan bo'lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatida katta ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy tahlil - bu iqtisodiy hodisa va jarayonlar mohiyatini anglash, tarkibiy qismlarga bo'lishga asoslangan. Ularni ko'p qirrali aloqa va bog'liqligini o'rganishdir. Tahlilning paydo bo'lishi har qanday yangi bilimlarni paydo bo'lishiga sabab bo'lgan obyektiv sharoit va talablarni vujudga kelishidir.

Iqtisodiy tahlil jamiyatda va shu jumladan korxonalar faoliyatida sodir bo'lgan va bo'layotgan iqtisodiy jarayonlar va hodisalarning o'zaro bog'liqligini, harakati va o'zgarishini chuqur o'rganish asosida ular orasidagi qonuniyatlarni ochadi va ilmiy asoslangan xulosalar chiqaradi.

Korxonalar faoliyatining tahlili mazmuni, predmeti va vazifalari.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Тahlil yunoncha - «**analysis**» soʻzidan olingan boʻlib, ajratish, boʻlaklash, parchalash kabi maʼnolarni anglatadi. Toʻliqroq qilib aytganda, u makroiqtisodiyot va mikroiqtisodiyotda sodir boʻlgan va boʻlayotgan hodisa va jarayonlarni boʻlaklarga, qismlarga boʻlib va ajratib oʻrganishni bildiradi.

Qism va boʻlaklarga ajratishda hodisa va jarayonlarning urnumiylilik, birlik va bogʻliqlik xususiyatlari saqlanib qolishi kerak. Korxonalar faoliyatini maqsadli, tezkor, joriy va istiqbolli oʻrganish asosida uning holatiga har taraflama baho berish tahlilning asosiy mazmunini tashkil etadi. Iqtisodiy tahlil ham har qanday fan kabi oʻzining predmetiga va metodiga egadir.

Iqtisodiy tahlilning predmeti boʻlib, xoʻjalik faoliyatida obyektiv va subyektiv omillar taʼsiri ostida sodir boʻlgan va boʻlayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar va ularning natijalari hisoblanadi. Masalan, ishlab chiqarilgan paxta, gʻalla, sabzavot kabi mahsulotlar miqdorining oʻzgarishi, ularning tannarxi yoki ularni sotishdan koʻrilgan foyda va boshqa shular kabi iqtisodiy koʻrsatkichlar tahlilning predmetiga misol boʻla oladi. Boshqacha aytganda shular va shularga oʻxshash taʼminot, ishlab chiqarish, tijorat va moliyaviy faoliyatda sodir boʻlgan jarayonlarning natijalarini ifodalovchi koʻrsatkichlarni, ularning oʻzgarishiga obyektiv va subyektiv omillar taʼsirini oʻrganish hamda mavjud imkoniyatlarni aniqlash korxonalar faoliyatining tahlili fanining predmetidir. Iqtisodiy tahlilning predmetida omillar muhim oʻrinni tutadi, chunki xoʻjalik faoliyatida sodir boʻlgan va boʻlayotgan iqtisodiy jarayonlar oʻz-oʻzidan sodir boʻlmaydi, yuzaga kelmaydi, balki ular qandaydir obyektiv va subyektiv omillar taʼsiri ostida paydo boʻladi.

Obyektiv va subyektiv omillar taʼsirini boshqa fanlar oʻrganmaydi, bularning taʼsiri faqat iqtisodiy tahlil fanida oʻrganiladi, shuning uchun ham ular iqtisodiy tahlil predmetining asosini tashkil qiladi. Shu bois ham iqtisodiy tahlil fani predmetining negizida obyektiv (tashqi) va subyektiv (ichki) omillarni oʻrganish lozimligi qayd qilinishi bejiz emas. Har qanday fan kabi tahlil fani ham oʻz obyektiga ega. Obyekt ushbu predmeti qayerlarda mujassamlanganligini va amalga oshishini koʻrsatadi. Iqtisodiy tahlilning obyektiga qishloq xoʻjalik korxonalari, yaʼni shirkat, fermer va boshqa xoʻjaliklarni misol qilib koʻrsatish mumkin. Makon va zamonning qanday boʻlishidan qatʼiy nazar, fanning predmeti oʻzgarmasdan qoladi, obyekt oʻzgarib turishi mumkin. Masalan, paxta ishlab chiqarish dinamikasining oʻzgarishini olaylik. Bu koʻrsatkich tahlilning predmeti boʻlib hisoblanadi. Paxta ishlab chiqarish qaysi davrda sodir boʻlmasin, qaysi xoʻjalikda ishlab chiqarilmasin, xoʻjaliklarning turi va shaklidan qatʼiy nazar, paxta

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

o'zgarasdan paxtaligicha qoladi. Shunga o'xshash barcha mahsulotlar va ular bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatkichlar ham xuddi shunday. Demak, ushbu ko'rsatkichlar tahlilning predmeti sifatida o'zgarasdan qoladi. Paxta va boshqa mahsulotlar ilgari sovxoz va kolxozlarda ishlab chiqarilgan bo'lsa, hozirgi davrda ular o'rniga kelgan, ham shaklan, ham mazmunan o'zgaragan shirkat, fermer, dehqon xo'jaliklarida ishlab chiqarilmoqda. Ular ham, bular ham tahlilning obyektidir. Demak, tahlil obyekti makon va zamon bo'yicha o'zgarib turishi mumkin ekan. Shuning ham tahlil predmeti va obyektini bir-biridan farqlash zarur. Endi, hurmatli talaba, o'zingiz tahlilning predmeti va obyektini quyidagi ma'lumotlardan foydalanib va mustaqil fikrlab, aniqlang va tasvirlang, chunki bularni yaxshi o'zlashtirish fanning mazmunini yaxshi o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratadi. Masalan, hisobot va bazis yillarida tumanning fermer xo'jaliklarida paxta, g'alla va boshqa mahsulotlar, qorako'lchilik shirkat xo'jaliklarida jun, go'sht, qorako'lteri va boshqa mahsulotlar yetishtirilgan, ularni ishlab chiqarish uchun ma'lum hajmdagi moddiy va pul mablag'lari sarflangan. Shu ma'lumotlardan qaysi ko'rsatkichlar iqtisodiy tahlilning predmetini, qaysilari uning obyektini ifodalaydi. Shularni aniqlang, mazmunini bayon qiling.

Iqtisodiy tahlilning maqsadi — xo'jalik faoliyati barcha tomonlarining natijalarini, birinchi navbatda, uning zaif va oqsoq tomonlarining natijalarini chuqur tahlil qilib, mavjud imkoniyatlarni aniqlash va ularni xo'jalik faoliyatiga jalb qilish asosida sifatli mahsulot ishlab chiqarishni yanada ko'paytirish hamda samaradorligini oshirish yo'llarni ko'rsatishdan iborat. Ishlab chiqarishni rivojlantirish va samaradorligini oshirish masalasiga davlatimiz va hukumatimiz rahbarlari tomonidan har doim katta e'tibor berib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov «Biz bugun faoliyatimizga xolisona va oshkora baho berishimiz, ijobiy siljishlarni e'tirof etish bilan birga, eng muhimi, ishimizdagi zaif va oqsoq joylarni ham aniqlab, ularni bartaraf qilish choralarini belgilab olishimiz zarur» deb qayd qilgan edi. Demak, faoliyatimizdagi ijobiy va salbiy o'zgarishlarni chuqur tahlil qilib, imkoniyatlarni o'z vaqtida aniqlash zarur. Imkoniyatlarni aniqlash orqali qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarishni ko'raytirish va ularning sifatini oshirish, tannarx va mehnat sarfini kamaytirish, barcha resurslardan foydalanish samarasini oshirish, pirovard natija — foydani ko'paytirish oqibatida boshqaruv va moliyaviy faoliyatni mustahkamlash mumkin. Bu esa, o'z navbatida, har bir xo'jalik iqtisodiyotining, qolaversa, mamlakat milliy iqtisodiyotining mustahkamlanishiga sabab bo'ladi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Shuning uchun ham iqtisodiy tahlilning asoslarni o'rganish ijtimoiy, iqtisodiy ahamiyat kasb etadi. Ushbu haqiqatni har bir fuqaro o'zining muqaddas burchi deb bilishi va o'zlashtirishi zarur.

Tahlilning bozor iqtisodiyoti sharoitidagi asosiy vazifalari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1) korxonaning biznes rejasini tuzish uchun tegishli axborotlar bilan ta'minlash;

2) biznes rejaning bajarilishi, korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun mavjud ichki va tashqi imkoniyatlarni aniqlash;

3) har bir jarayon va hodisaga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, ularning ta'sirini hisoblash va safarbar qilish;

4) mehnat, moddiy va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish yo'liarini ko'rsatish;

5) xo'jalikning iqtisodiy va moliyaviy salohiyotiga, uning to'lovga qodirligiga baho berish va chora-tadbirlar ishlab chiqish.

Tahlilning metodi va unda qo'llaniladigan usullar metod qadimgi yunon tilidan olingan bo'lib tabiat va jam'iyatda sodir bo'lgan, bo'layotgan hodisa va jarayonlarni o'rganish va bilish usulidir.

Tabiat va jamiyatda paydo bo'lgan va bo'ladigan hodisa va jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'liqlik va aloqa bo'ladi. Iqtisodiy jarayonlarning qaysi jihati o'rganilishidan qat'iy nazar, ularni bir-biri bilan o'zaro bog'liqlikda deb qarash lozim. Bu jarayonlarga dialektika nuqtayi nazaridan yondoshish, ya'ni barcha hodisa va jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'liqlikda, aloqada va doimiy o'zgarishda, rivojlanishda bo'lishi zarur. Bu ta'rif dialektika metodining mazmunini tashkil qiladi. Materialistik dialektika qonunlariga asoslangan holda iqtisodiy tahlilda o'ziga xos maxsus usullar ishlatiladi. Mazkur usullar yig'indisi iqtisodiy tahlil metodi deb ataladi. Uni to'liqroq quyidagicha ta'riflash mumkin. Iqtisodiy tahlilning metodi, uning predmetini makon va zamonda iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimi asosida har tomonlama majmuaviy o'rganish va tahlil etishda qo'llaniladigan usullar majmuyidan iboratdi. Tahlilning metodi uning predmetini qanday o'rganamiz degan savolga javob berishi kerak.

Ma'lum miqdordagi usullardan foydalanish orqali tahlil predmetining holati va uning o'zgarishi o'rganiladi. Masalan, solishtirish, nisbiy miqdorlar, o'rtacha miqdorlar, indeks, zanjirli bog'lanish, ko'rsatkichlar farqi va boshqa usullarni

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

qo'llash orqali tahlil predmeti o'rganiladi. Iqtisodiy tahlilda qo'llaniladigan usullar, o'z navbatida, iqtisodiy-statistik va iqtisodiy-matematik usullarga bo'linadi.

Keng tarqalgani iqtisodiy statistik usullardir. Bularga solishtirish, farqlash, guruhlash, zanjirli bog'lanish, indeks kabi usullarni misol qilib ko'rsatish mumkin. Iqtisodiy tahlilda iqtisodiy-matematik usullar ham keng qo'llaniladi. Shular jumlasiga korrelatsiya, dispersiya, integral usullarini ko'rsatish mumkin.

Iqtisodiy-matematik usullarni qo'llash asosida:

iqtisodiy tahlilni bajarish muddati tezlashadi;

o'zgarishlar va ularning ta'sirini aniq hisoblash mumkin bo'ladi;

oddiy, an'anaviy usullar bilan hisoblab bo'lmaydigan murakkab omillar va ko'p omilli ko'rsatkichlarni to'liq o'rganish imkoni tug'iladi;

hisoblash texnikalaridan foydalanish osonlashadi va hokazo.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. - Yangilanish va barqaror taraqqiyot yo'li. - T.: «Xalq so'zi», 2007-yil 14-fevral.

2. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. - T.: «O'zbekiston», 1996.

Karimov I.A. - Iqtisodiyotni erkinlashtirish - farovonlik poydevori. - T.: «O'zbekiston ovozi», 2000-yil 22-iyul.

3. Abdulkarimov I.T. Moliyaviy hisobotni o'qish va tahlil qilish yo'lari. - T.: «Iqtisodiyot va huquq dmyosi», 1999-y. «

4. Abduliayev Y., Ibrohimov A., Rahimov M. Iqtisodiy tahlil: 100 savol va javob. - T.: «Mehnat», 2001-y.

5. Bakett M. «Fermer xo'jaligini tashkil qilish va boshqarish» - T.: «Mehnat», 1998-y.

6. Pardayev M.Q. Iqtisodiy tahlil nazariyasi. Darslik. - Samarqand. «Zarafshon», 2001.

7. Pardayev M.Q. va boshqalar. Boshqaruv tahlili (ma'ruzalar kursi). - Samarqand. 2004.

8. Pardayev M.Q., Abdulkarimov I.T. - «Iqtisodiy tahlil». - T.: «Mehnat», 2004.

9. Xursanov S., Tuxtayev S., Eshtemirov S. Tibbiyotda axborot kommunikatsiya vositalarini qo'llash va ularni optimallashtirish //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 119-122.